

ÖZ SERMAYE ÖZ SERMAYE MUKAYESESİ VE MALİ (TİCARİ) KÂR

Mehmet KOYUNCU
Vergi Denetmeni

Ticari hayatın en büyük faktörü olan gerek şahıs işletmeleri, gerek ortaklık ve gerekse kurum halindeki firmaların ayakta kalabilmeleri ve faaliyetlerini olumlu yönde sürdürebilmeleri için, her yeni dönemde bir önceki döneme göre gözle görülür bir biçimde "ÖZ SERMAYE"lerinde dolayısıyla dönem kârında artışın olması gerekmektedir.

Bu artışlar enflasyon rakamlarının üstünde olduğu takdirde ekonomik alanda büyüme, artışlar enflasyon rakamlarının altında olduğu takdirde ise ekonomik alanda küçülme (erime) söz konusu olacaktır.

Bu nedenle firmalar; dönem başı ve dönem sonu öz sermayelerini mukayese etmek yolu ile dönem kârını tespit ederek, gerek cari yılda ve gerekse gelecek dönemlerde firmanın faaliyeti hakkında bilgi sahibi olmanın yanında ticari hayatın geleceğine yön vermektedirler.

Gerek müteşebbislerin ve gerekse uygulayıcıların (ister firmaların dönemsel özsermayelerinin tespiti ister murisin ölümü halinde ölüm tarihi itibarıyla öz sermayenin tesbiti açısından) karşılaştıkları veya karşılaşılabilecekleri yorumsal ve uygulama güçlüklerini bir ölçüde gidermek amacıyla hazırlanan bu yazıda

- Öz sermaye ve unsurları (Uygulama örneği), öz sermaye mu-

kayasesi ve dönem kârını etkileyen kalemler ile kârın tespiti konuları işlenmiştir.

I - ÖZ SERMAYENİN TANIMI:

Bilançonun aktif toplamı ile borçlar arasındaki fark öz sermaye olmakla birlikte "müteşebbisin veya ortakların işletmeye koyduğu varlığı" ifade etmektedir. Yani özkaynaklar ve dönem kârının toplamı ile zarar varsa bunun mahsubundan oluşmaktadır.

Bu tanımdan hareketle, dönem başı özsermaye ile dönem sonu özsermaye arasındaki fark olumlu ise dönemin (kârla) kapandığı, fark olumsuz ise ticari zararın bir başka deyişle sermayeden zarar kadar bir azalışın varlığı söz konusu olacaktır.

Bununla birlikte kesin sonuca ulaşmak için, dönem içinde işletmeden çekilen değerlerin bulunan özsermaye farkına ilave edilmesi, dönem içinde işletmeye ilave edilen değerlerin ise bulunan özsermaye farkından tenzil edilmesi gerekmektedir. Böylece kesin kâr veya zarar tespit edilmiş olacaktır.

II -ÖZSERMAYENİN UNSURLARI:

213 sayılı V.U.K.'nın 192. maddesinde özsermaye "Bilançonun aktif toplamı ile pasif toplamı arasındaki fark" olarak belirtildiğine göre özsermaye unsurlarının neler olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bunlar;

- Nominal sermaye (Ödenmemiş sermaye varsa bundan çıkarılır),
- Karşılıklar (Kanuni karşılıklar, adi karşılıklar, yatırım indirimi karşılığı, sabit kıymet yeniden değerlendirme fonu v.b.)
- Dağıtılmamış kârlar,
- Cari dönem kârı,
- Cari dönem zararı (Olumsuz)
- Birikmiş zararlar (Olumsuz),
- Kanunen kabul edilmeyen giderler (Şahsi ve ailevi giderler ile yasalara göre işletmeyi ilgilendirmeyen giderler),
- İlk tesis ve taazzuv giderleri (Amorti edilen kısmı olumsuz, amortismanı düşüldükten sonraki kalan kısmı net aktif sayılır),
- Şahsi işletme ve adi ortaklıklarda işletme sahip ve sahiplerinin hesapları (Borçlu ise düşülür, alacaklı ise eklenir. Analitik yöntemde ise dik-

kate alınmaz. Kollektif ve adi komandit şirketler ile sermaye şirketlerinde ortak veya hissedarların cari hesap bakiyeleri özsermaye unsuru olmayıp, gerçek borç ve gerçek alacak olarak değerlendirilir).

III - ÖZSERMAYENİN HESAPLANMASI:

A - Bilanço Hesabı Esasına Göre Özsermaye Tespiti:

Özsermayenin rakamsal olarak hesaplanmasına geçmeden önce, özsermayeyi etkileyen aktif ve pasif kalemlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bilindiği üzere, özsermayenin tespitinde analitik ve sentez olmak üzere iki yönemden faydalanılmaktadır.

Analitik yöntemle göre özsermaye; gerçek aktif toplamından borçları indirmek suretiyle hesaplanır.

Sentez yöntemle göre ise; nominal sermaye esas alınarak özkaynak kalemlerinin bu rakama eklenmesi, buna karşılık ödenmemiş sermaye, cari dönem zararı, birikmiş geçmiş yıl zararları ve kanunen kabul edilmeyen giderler ile (şahıs ve adi ortaklıklarda ortağın veya ortakların borçlarının) buna benzer gerçek olmayan ve gerçek özvarlığı etkileyen kalemlerin düşülmesi yolu ile özsermaye hesaplanır.

Hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın bulunacak dönem başı veya dönem sonu özsermaye aynı olacaktır. Bu nedenle uygulayıcılar özsermayeyi hangi yöntemle göre tespit ediyorlar ise doğruluğunun kesinlik kazanması için diğer yöntemi de denerlerse sonuç için faydalı olacaktır.

Şimdi her iki yöntemle göre bilançonun aktifinde ve pasifinde yer alan kalemleri özsermayeyi etkilemeleri açısından ayrı ayrı irdeleyelim:

1 - Analitik Yöntemde Aktif ve Pasif Kalemlerin İncelenmesi:

- Zararlar (Cari dönem zararı ve geçmiş yıl zararları dahil): Özsermayenin olumsuz bir unsuru olup, aktif toplamından indirilir.

- Amortismanlar (İlk tesis ve taazzuv giderlerine ait olanlar dahil): Birikmiş amortismanlar, aktifleştirilmiş iktisadi kıymetler ile diğer amortismanlara tabi değerler üzerinden ayrılan bir nevi karşılık olma niteliğinde olduğundan aktif toplamından düşülür. Çünkü, aktifi düzenleyici bir hesaptır. Ölüm tarihi itibarıyla özsermayenin tespiti sırasında amortismanların değerlendirilmesi yapılırken mirasçılar tarafından o dönem

için ayrılan amortismanların dönem başı ile ölüm tarihi arasındaki süre için sınırlı olarak ayrılıp ayrılmadığına dikkat etmek gerekir. Uygulamada genellikle hesap döneminin tamamında faaliyet varmış gibi amortisman ayrıldığı gözlenmektedir. Eğer tüm yıl faaliyet varmış gibi amortisman ayrılmış ise fazla ayrılan kısmın öz sermayeye eklenmesi gerekir.

Ayrıca amortismanla tabi iktisadi kıymetler için ayrılan amortismanların kayıtlı değeri üzerinden mi yoksa azalan bakiyeler usulüne göre mi ayrıldığına bakılmalı, eğer azalan bakiyeler usulüne göre amortisman ayrılmış ise (Alish Bedeli - Birikmiş Amortismanlar = Gerçek Değer) amortisman toplamı aktif toplamından indirilemez. Çünkü; sabit kıymet zaten amortismandan sonra kalan kısmı üzerinden aktifte yer almaktadır.

– Karşılıklar (İhtiyari karşılık ve kanuni karşılıklar hariç): Karşılıklar varsa aktif toplamından indirilir. Bu tür karşılıklara örnek olarak Şüpheli Alacaklar Karşılığı, Menkul Kıymet Değer Düşüş Karşılığı, Stok Değer Düşüş Karşılığı, Bağlı Aktif Değer Düşüş Karşılığı ve benzer karşılıklar gösterilebilir. Pasifte yer alan karşılık tutarının aktif toplamından düşülebilmesi için, aktifte bu hesabın karşılığı bir hesabın bulunması gerekir. Örneğin aktifte Şüpheli Alacaklar Hesabı ve bunun karşılığında da pasifte Şüpheli Alacaklar Karşılığı Hesabının bulunması gerekir. Aktifte Şüpheli Alacaklar Hesabı yoksa pasifteki karşılık aktif düzenleyici hesap olarak dikkate alınmaz.

– Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler: Bu hesap aktif toplamından düşülür. Çünkü gerçek bir aktif kalem değildir. Ancak verginin hesaplanması sırasında dönem kazancına ilave edilir.

– Şahıs Hesapları (Cari hesaplar): Şahıs işletmelerinde işletme sahibinin diğer kaynaklardan kazandığı paradan işletmenin ihtiyacı olduğunda aktarabileceği, ortaklıklarda veya sermaye şirketlerinde ise nakit sıkıntısı çekildiğinde işletmeye aktarılacak, ortakların acil ihtiyaçlarında da işletmeden çekilebilecek bir finansman kaynağı olarak işlem gören şahıs hesapları alacak veya borç bakiyesi verebilmektedir.

Kişisel işletmelerde işletmecinin adi ortaklıklarda ortağın veya ortakların bilançonun aktifinde yer alan borçları aktif toplamından düşülür. Kollektif, adi komandit ve sermaye şirketlerinde ise borç ve alacak durumuna göre gerçek borç ve gerçek alacak olarak dikkate alınır. Şahıs ve adi ortaklık işletmelerinde alacak bakiyesi analitik yöntemde dikkate alınmaz.

– İlk Tesis ve Taazzuv Giderleri: Bu hesap, aktif toplamından düşülür. Düşülebilmesi için pasifte buna ilişkin olarak amortisman ayrılmış olması gerekir. Eğer tamamı için amortisman ayrılmamış ise amortisman miktarı kadar düşülür, kalan kısmı net aktif olarak aktifte yer almaya devam eder. Örneğin, ilk tesis ve taazzuv giderlerinin tamamı 10.000.000.- TL. buna ilişkin olarak ayrılan amortisman miktarı 5.000.000.- TL. olursa ilk tesis ve taazzuv giderleri 5.000.000.- TL. olarak tamamı itfa edilinceye kadar aktifte görülmeye devam edecektir.

– Özel Maliyet Bedeli: Aynen ilk tesis ve taazzuv giderleri gibi işler. Amorti edilen kısmı düşülür, kalan kısmı net aktif olarak dikkate alınır.

– Ödenmemiş Sermaye: Nominal sermayenin olumsuz bir unsuru olup gerçek bir aktif sayılmadığından aktif toplamından "varsayılan aktif" olarak düşülür.

– Geçici Hesaplar: Aktifte yer alan geçici hesaplar gerçek aktif, pasifte yer alan geçici hesaplarda gerçek pasif olarak dikkate alınır. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 283. ve 287. maddelerinde açıklandığı üzere, bunlar; Peşin Ödenen Giderler, Peşin Tahsil Edilen Gelirler, Çeşitli Gelirler, Değerleme Farkı, Tahsil Edilecek Gelirler, Ödenecek Giderler ve benzeri kalemlerdir.

– Reeskont Hesapları: Alacak Senetleri Reeskontu aktif düzenleyici pasif bir hesap olup, aktif toplamından düşülür. Borç Senetleri Reeskontu ise aktif bir hesap olup gerçek aktif olarak değerlendirilir.

– Vergiye Tabi Olmayan Kârlar: Özsermayenin bir unsuru olup, özsermayeler mukayesesi ile tespit edilen kardan düşülür.

– Vergi ve Fonlar: Ödenecek bir borç niteliğinde olduğundan aktif toplamından düşülür.

– Senetli ve Senetsiz Borçlar: Gerçek birer pasif hesap olup, aktif toplamından düşülür.

– Alacaklı Bankalar: Gerçek bir pasif hesap olduğundan aktif toplamından düşülür. Bu açıklamaların yanısıra yedek akçeler ve kârlar ile ihtiyatlar özsermayenin birer unsuru olduğundan aktif toplamından indirilmez.

Analitik Yönteme Göre Özsermaye Tespit Tablosu:

AKTİF TOPLAMI	:
VARSAYILAN AKTİFLER	(-):
- Zarar	
- Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler	
- Borçlu Şahıs Hesapları (Şahıs ve adi ortaklıklarda)	
- Ödenmiş Sermaye	
- İlk Tesis ve Taazzuv Giderleri (Amorti edilen kısmı)	
KALAN AKTİF	
AKTİF DÜZENLEYİCİ HESAPLAR	(-) :
- Amortismanlar	
- Karşılıklar (VUK Mad: 288)	
- Alacak Senetleri Reeskontu	
- Şüpheli Alacaklar Karşılığı	
(VUK Mad: 323 Aktifte karşılığı varsa)	
GERÇEK (NET) AKTİF	:
GERÇEK PASİFLER	(-) :
Borç Senetleri	
- Alacaklı Bankalar	
- Muhtelif Alacaklılar	
(3. şahısların senetsiz alacakları)	
- Peşin Tahsil Edilen Gelirler	
- Ortaklar Cari Hesabı	
(Kollektif, adi komandit ve sermaye şirketleri)	
- Ödenecek Vergi ve Fonlar	
- Ödenecek SSK	
(Dönem başı veya dönem sonu) ÖZSERMAYE	

2 - Sentez Yönteme Göre Aktif ve Pasif Kalemlerin İncelenmesi:

Amortismanlar: Amortismanına tabi iktisadi kıymet alış değeri ile aktifte kayıtlı ise özsermaye tespitinde dikkate alınmaz. Eğer azalan bakiyeler usulü ile amortisman ayrılmış ise ATİK, amortisman düşüldükten sonraki değeri ile aktifte yer alacağından bu kıymet için ayrılan amortisman nominal sermayeye öz kaynak olarak eklenir.

– Şüpheli Alacaklar Karşılığı: Aktifte Şüpheli Alacaklar hesabı varsa, pasifte yer alan Şüpheli Alacaklar Karşılığı Hesabı nominal sermayeye eklenmez. Aktifte Şüpheli Alacaklar Hesabı yoksa, bunun pasifteki karşılığı nominal sermayeye eklenir.

– Diğer Karşılıklar: Sabit Değer Yenileme Fonu, Yatırım İndirim Karşılığı ve benzer karşılıklar nominal sermayeye eklenir.

– Ödenmemiş Sermaye: Nominal sermayeden düşülür. Çünkü sermayenin olumsuz bir unsurudur.

– Birikmiş Zararlar: Özsermayenin olumsuz bir unsuru olduğundan toplamdan indirilir.

– Cari Dönem Zararı: Özsermaye unsuru olmadığından toplamdan indirilir.

– Ortaklar Cari Hesabı: Ferdi teşebbüs ve adi ortaklıklarda alacak bakiyesi veriyorsa, toplama ilave edilir, borç bakiyesi veriyorsa toplamdan düşülür.

– Yedek Akçe ve Provizyonları: Nominal sermayeye eklenir.

– Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler: Toplamdan düşülür. Çünkü, özsermayenin olumsuz bir unsurudur.

Özetle; aktif hesabı etkileyen ve aktif hesaba karşılık olarak çalışan, karşılığı olan aktif düzenleyici hesaplar aktif toplamından, özsermayeyi olumsuz yönde etkileyen hesaplarda pasif toplamından düşülerek, gerçek pasif ve gerçek aktif tespit edilir. Gerçek aktif toplamından gerçek pasiflerin düşürülmesi neticesinde ise dönem başı veya dönem sonu (özsermaye tespit bilançosuna göre) özsermaye tespit edilir.

SENTEZ YÖNTEME GÖRE ÖZSERMAYE TESPİT TABLOSU:

NOMİNAL SERMAYE (KAYITLI SERMAYE) :

ARTIRICI KALEMLER (+) :

- Amortisman (Azalan Bakiyeler Usulüne Göre Amortisman Ayrılmış ise)
- Şüpheli Alacaklar Karşılığı
(Aktifte Şüpheli Alacaklar Hesabı Yoksa)
- Alacaklı Cari Hesap (Şahıs işletmelerinde ve adi ortaklıklarda)
- Yedek Akçeler ve Provizyonlar (Ayrı bir hesapta izlenmeleri halinde)
- Karşılıklar
- Dağıtılmamış Kârlar
- Cari Yıl Kârı
- Vergisiz Fonlar (İstisna kapsamındaki fonlar)
- İhtiyatlar (Kanuni ve isteğe bağlı ihtiyatlar)

TOPLAM :

AZALTICI KALEMLER (-) :

- Ödenmemiş Sermaye
- Birikmiş Zararlar
- Cari Dönem Zararı
- Borçlu Cari Hesap (Şahıs işletmelerinde ve adi Ortaklıklarda)
- Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler

(Bu yöntemde ele alınmıyor ise, öz sermaye farkına ilave edilir.)

(Dönem başı veya Dönem sonu) ÖZSERMAYE :

Sentez usulde Satıcılar, Alacaklı Bankalar, Borç Senetleri ve Senetsiz Borçlar gerçek pasif olmaları nedeniyle hiçbir işleme tabi değildir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında anlatılanları örnekleyerek analitik ve sentez yönleme göre özsermayeyi tespit edelim.

Örnek 1: Şahıs İşletmesinin dönem sonu bilançosu aşağıdaki gibidir. Bilançonun kalemlerinin incelenerek Veraset ve İntikal Vergisi de dahil olmak üzere, öz sermayenin tesbiti yapılacaktır.

Aktif (A) Şahıs İşletmesinin 31.12.1993 Tarihli Bilançosu (Milyon TL.) Pasif

Kasa Hesabı	11.600.-	Sermaye Hesabı	180.000.-
Bankalar Hesabı	10.005.-	İhtiyatlar	4.000.-
Müşteriler	132.084.-	B. Amortismanlar	4.200.-
Alacak Senetleri	21.459.-	Muh. Alacaklılar	11.200.-
Teminatlar	755.-	Borç Senetleri	1.789.-
Makinalar	107.534.-	Alacaklı C/H (Şahsi)	50.000.-
Muh. Borçlular	27.400.-	Bankalar Hesabı	39.303.-
Hammadde Hs.	9.670.-	Kâr-Zarar	79.337.-
Y. Malzeme	1.370.-		
Ambalaj Malz.	7.702.-		
Kamyonet Hs.	4.850.-		
Borçlu Cari Hs.	4.000.-		
Toplam	369.829.-	Toplam	369.829.-
Nazım Hs.	3.200.-	Nazım Hs.	3.200.-
TOPLAM	373.029.-		373.029.-

1) Analitik Yönteme Göre Özsermaye Tespiti:

Aktif Toplamı		369.829.-
Varsayılan Aktifler	(-)	4.000.-
- Borçlu Şahsi C/H		
Kalan Aktif		365.829.-
Aktif Düzenleyici Hesaplar	(-)	4.200.-
- B. Amortismanlar		
Gerçek Aktif		361.629.-
Gerçek Pasifler (-)		52.292.-
- Muhtelif Alacaklılar	11.200.-	
- Borç Senetleri	1.789.-	
- Al. Bankalar	39.303.-	
ÖZSERMAYE		309.337.-

2 - Sentez Yönteme Göre Özsermayenin Tespiti

Nominal Sermaye		180.000.-
Artırıcı Kalemler		133.337.-
- İhtiyatlar	4.000.-	
- Cari Hesap (Alacaklı)	50.000.-	
- Dönem Kârı	79.337.-	
Toplam		313.337.-
Azaltıcı Kalemler		4.000.-
- Cari Hesap (Borçlu)		
ÖZ SERMAYE		309.337.-

ÖRNEK 2:

AKTİF (X) A.Ş.'nin 1.1.1993 tarihli açılış bilançosu Milyon T.L.

PASİF

Ödenmemiş Sermaye	500.000.-	Sermaye	8.000.000.-
Kasa Hesabı	560.000.-	Kanuni İhtiyatlar Hs.	350.000.-
Borçlu Bankalar Hs.	768.500.-	İhtiyari İhtiyatlar Hs.	1.100.000.-
Alacaklar	570.000.-	Yat. İnd. Fonu	960.000.-
Alacak Snd.	2.750.000.-	Alacaklı Bank.	4.428.500.-
Mamul Mallar	975.000.-	Borçlar	24.800.-
Yarı Mam. Mallar	600.500.-	Borç Senedi	3.940.000.-
Hammadde Hesabı	1.743.500.-	Bir. Amortismanlar	1.443.500.-
Binalar	3.260.000.-	Şüph. Al. Karşılığı	120.000.-
Demirbaşlar	60.000.-	1992 yılı kârı	2.077.700.-
Makinalar	9.840.000.-	Öd. Vergi ve Fonlar	500.000.-
Nakil Vasıta	180.000.-		
İlk Tes. ve Taaz. Hs.	440.000.-		
Şüpheli Al. Hs.	120.000.-		
1991 Yılı Zararı	575.000.-		
Toplam	22.944.500.-	Toplam	22.944.500.-

1) Analitik Yönteme Göre Özsermayenin Tespiti:

AKTİF TOPLAMI		22.944.500.-
Varsayılan Aktifler	(-)	1.075.000.-
- Ödenmemiş Sermaye	500.000.-	
- 1992 Yılı Zararı	575.000.-	
KALAN AKTİF		21.869.500.-
Aktif Düzenleyici Hesaplar	(-)	1.563.500.-
- Birikmiş Amortismanlar	1.443.500.-	
- Şüpheli Al. Karşılığı Hs.	120.000.-	
GERÇEK AKTİF		20.306.000.-
Gerçek Pasifler	(-)	8.893.300.-
- Alacaklı Bankalar	4.428.500.-	
- Borçlar	24.800.-	
- Borç Snt.	3.940.000.-	
- Ödenecek Vergi ve Fon	500.000.-	
(Dönembaşı) ÖZSERMAYE		11.412.700.-

2) Sentez Yönteme Göre Özsermayenin Tespiti

NOMİNAL SERMAYE		8.000.000.-
Artırıcı Kalemler (+)		4.487.700.-
- Kanuni İhtiyatlar	350.000.-	
- İhtiyari İhtiyatlar	1.100.000.-	
- Yat. İnd. Fonu	960.000.-	
- 1992 Yılı Kârı	2.077.700.-	
TOPLAM		12.487.700.-
Azaltıcı Kalemler (-)		1.075.000.-
- Ödenmemiş Sermaye	500.000.-	
- 1991 Yılı Zararı	575.000.-	
(Dönem Başı) ÖZSERMAYE		11.412.700.-

B - İşletme Hesabı Esasına Göre Özsermayenin Tespiti:

Bu işlem veraset ve intikal vergisi yönünden gerekli olup, ölüm tarihi itibarıyla hesabın kapatılarak gelir ve gider toplamı arasındaki farkın tespiti ile yapılır.

Gelir tablosu ile gider tablosu arasındaki farka işletmeye ait "Envanter" ve "Demirbaş Kayıt Defteri"nde kayıtlı bulunan;

- Gayrimenkuller,
- Mallar,
- Demirbaş eşya,
- Nakil Vasıtaları,
- Sair Kıymetler'in

değerleri de ilave edilerek "Özsermaye" bulunur.

IV - KÂRIN TESPİTİ:

İşletmelerin dönem ticari kârının gerçek olarak tespiti için, dönem başı ve dönem sonu özsermaye farkına o dönem içinde işletmeden çekilen değerlerin eklenmesi, işletmeye ilave edilen değerlerin çıkarılması gerekmektedir. Böylece işletmenin gerçek kârı tespit edilecektir.

Veraset ve İntikal Vergisi matrahının önemli bir unsuru olan öz sermayede aynı şekilde hesaplanarak murisin (şirket ortağı olması halinde) şirketteki hissesi oranına göre mirasçılara intikal edecek özsermaye tespit edilecektir. (213 sayılı VUK'nun değerlendirme ile ilgili hükümleri ve takdir komisyonu marifetiyle yapılacak takdir işlemlerinin ayrıntısına girilmemiştir).